

filozoficzne, kulturowe oraz powiązaną z innymi dziedzinami sztuki europejskiej. Przeprowadzone analizy lirycznych i dramatycznych utworów dwóch czołowych reprezentantów rosyjskiego symbolizmu – Aleksandra Błoka i Andrieja Bielego – brzmią przekonująco, wyjaśniają wiele spornych kwestii i problemów związanych z rozkodowaniem znaczeń mocno zmetaforizowanych wizji poetyckich. Rzeczowość i trafność spostrzeżeń, wszechstronność interpretacji opartej na solidnej bazie teoretycznej oraz gruntownej znajomości różnych dyscyplin sztuki czyni rozprawę Izabelli Malej niesłychanie interesującą, ważną i naukowo wartościową, pobudzającą do dalszych przemyśleń i studiów nad niejednorodnymi zjawiskami w bogatej literaturze rosyjskiej Srebrnego Wieku.

Małgorzata Matecka

Олег Михайлов, *Жизнь Бунина. „Лишь слову жизнь дана...”*, Москва: ЦентрОграф 2002, ss. 502.

Najnowsza książka Olega Michajłowa poświęcona jest życiu i twórczości Iwana Bunina. Stanowi ona część serii wydawniczej „Бессмертные имена”, w której wyszły także biografie m.in. A. Tołstoja, S. Jesienina, A. Kuprina, M. Cwietajewej. Michajłow już od wielu lat zajmuje się badaniem spuścizny jednego z najwybitniejszych rosyjskich emigrantów. Badacz przypomina, że stosunek do Iwana Bunina w ojczyźnie był długo nacechowany swoistą ambiwalencją. Wydawano wielotomowe zbiory dzieł autora *Suchodołu* i podziwiano jego talent, a jednocześnie interpretowano go tendencyjnie, nie uwzględniając bogactwa problematyki utworów i złożonej biografii pisarza. Ciężko na nim piętno człowieka „nie rozumiejącego Października”, wrogo nastawionego do porewolucyjnych przemian. Michajłow twierdzi, że Bunin – artysta o wyjątkowym talencie i oryginalnej osobowości – zasługuje na „powtórne odkrycie” przez współczesnych czytelników. Omawianą pozycję można uznać za podsumowanie dotychczasowych badań znanego rosyjskiego literaturoznawcy. Znajdują się w niej bowiem pewne tezy sformułowane przez rosyjskiego znawcę literatury już we wcześniejszych pracach. Ale odnajdziemy tu także wiele nowych interesujących informacji, rzucających światło na genezę twórczości Bunina. „*Лишь слову жизнь дана...*” nie jest jedyną pozycją poświęconą Buninowi, która ukazała się na rosyjskim rynku w ciągu ostatnich lat, ale wydaje się, że najpełniej przedstawia postać noblisty. Michajłow postawił sobie za cel przybliżyć w pierwszym rzędzie osobowość autora *Antonówek*, scharakteryzować go jako człowieka. Wybrane wydarzenia są omówione wyjątkowo szczegółowo, a na ich podstawie badacz stara się nakreślić najważniejsze cechy charakteru Bunina. Z kolei przez pryzmat osobowości pisarza Michajłow interpretuje utwory noblisty. Spuścizna twórcza jest więc potraktowana jako echo określonych przeżyć i konsekwencja złożonego charakteru autora *Życia Arsieniewa*. Poszczególne rozdziały książki poświęcone są kolejnym umownym etapom formowania osobowości twórczej rosyjskiego emigranta, choć Michajłow nie podporządkowuje się ścisłemu układowi chronologicznemu. W każdym

z rozdziałów badacz stara się jednocześnie opisać konkretny moment z życia pisarza i zapowiedzieć jego odzworowanie w późniejszej twórczości lub wskazać paralele z przeszłości. Wybór takiego sposobu opisu pozwala Michajłowowi przeprowadzić swego rodzaju interpretację życia i twórczości rosyjskiego noblisty.

Rozdział pierwszy (*Париж, 1986*) jest szczątkową współczesną relacją z poszukiwania pamiątek po Buninie w Paryżu. Znajdujemy tu m.in. współczesny opis domu, w którym pisarz spędził wiele lat życia. Natomiast właściwy wstęp do omawianej pracy stanowi rozdział drugi: *Иван-царевич русской литературы*, w którym badacz przedstawił znaczenie twórczości Bunina dla literatury rosyjskiej, sytuując go w gronie takich koryfeuszy, jak G. Dzierżawin, A. Puszkina, M. Gogol i L. Tołstoj. Stosunkowo niewiele miejsca poświęca Michajłow dzieciństwu i dorastaniu Bunina, koncentrując się przy charakterystyce tego okresu na postaciach przodków, nauczycieli i lekturach młodego pisarza.

W rozdziałach *«Истоки дней»* i *Странствия* biograf stwierdza, że na specyfikę twórczości Bunina wpłynęło w pierwszym rzędzie jego pochodzenie z kręgu zubożalego ziemiaństwa. Michajłow nie tylko przybliżył tu czytelnikowi postaci najbliższych krewnych pisarza, ale i weryfikuje informacje, które o swoich przodkach przekazywał sam Bunin. Michajłow zwraca uwagę na arystokratyczne poczucie godności autora *Snów Czanga*. Bunin niejednokrotnie wyrażał przekonanie, że „jego ród był znaczny”, dlatego powracające przez całe życie problemy finansowe stanowiły dla pisarza nieznośne obciążenie. Poczesne miejsce w analizach Michajłowa zajmują stosunki wybitnego pisarza z nauczycielem, mistrzem i powiernikiem – bratem Julijem. Pod opieką starszego, gruntownie wykształconego brata Iwan rozwijał się intelektualnie, poznał środowisko postępowej inteligencji, a potem wszedł w życie kulturalne Moskwy. Michajłow twierdzi, że nie sposób przecenić roli Julija Aleksejewicza, który choć po rewolucji pozostał w ojczyźnie – nawet wtedy nie utracił kontaktu z pisarzem-emigrantem.

W książce znajdziemy wiele charakterystyk ludzi z otoczenia Bunina, opisano także okoliczności powstania poszczególnych dzieł ze wskazaniem możliwych prototypów bohaterów. Michajłow wyjątkowo silnie akcentuje np. rolę kobiet w życiu Bunina. Rozdział *Всеноглощающая страсть* poświęcony jest pierwszej wielkiej miłości pisarza do Warwary Paszczenko. Echa tego uczucia Michajłow odnajduje nie tylko w napisanym wiele lat później, opartym na motywach biograficznych *Życiu Arsieniewa*, ale także w szeregu innych utworów okresu emigracyjnego.

W rozdziałach *«Кажется, не было писателя, который так убого начинал, как я»*, *Музыка прозы* i *Укус «серебряного века»* Michajłow koncentruje się na początkowym okresie twórczości przyszłego noblisty. Okres ten charakteryzuje się dominacją liryki, a w różnorodności tematyki i techniki poetyckiej daje o sobie znać poszukiwanie własnej drogi twórczej. Michajłow prezentuje okoliczności literackiego debiutu pisarza i zestawia postać Bunina z innymi poetami przełomu wieków. Szczególnie dużo miejsca Michajłow poświęca wpływowi, jaki na młodego Bunina wywarli jego literaccy mistrzowie: L. Tołstoj i A. Czechow. Badacz wykazuje jednocześnie szereg dowodów na to, że noblista czerpał swobodnie z bogactwa literatury rosyjskiej, ze spuścizny A. Puszkina, M. Sałtykowa-Szczedrina, M. Niekrasowa, M. Turgieniewa czy M. Gogola.

Perypetiom związanym z kolejną kobietą w życiu Bunina – Anną Cakni poświęcony jest rozdział *В убежище сюда направил нас Господь...* Zawarte z nią w 1889 r. w Odesie małżeństwo zakończyło się już po dwóch latach katastrofą (choć Anna wyraziła zgodę na rozwód dopiero po wyjeździe Bunina do Paryża). Według relacji Michajłowa pisarz głęboko przeżył rozpad tego związku, w którym pokładał wiele nadziei, a na ten trudny okres przypada początek znajomości Bunina z Gorkim. Michajłow szczegółowo opisuje dzieje wzajemnych stosunków dwóch wybitnych pisarzy.

Rozdział *«Талант, красивый, как матовое серебро»*, dotyczy okresu od początku wieku do 1905 r. Badacz koncentruje się tu na opisie pozycji Bunina w środowisku literackim Moskwy. Michajłow zauważa w ówczesnej technice pisarza-poety oznaki „poetyckiego konserwatyzmu”, a w tematyce miłość do rodzimej przyrody i próby utrwalenia życia ziemianstwa badacz wskazuje najważniejsze epizody z życia osobistego, które odbiły się na twórczości tego czasu. Już w utworach z lat 1903-1906 Michajłow wyróżnia cechy, które potem będą dominować u Bunina-emigranta. Badacz stawia tezę, że „życie dla Bunina to podróż we wspomnieniach, przy czym nie tylko osobistych, ale i wspomnieniach rodu, klasy, ludzkości”.

Według koncepcji Michajłowa lata 1905-1907 odcisnęły się w świadomości pisarza szczególnie mocno. Zmarli bowiem rodzice Bunina i jego jedyny syn. Wstrząsem była także śmierć jednego z największych autorytetów – Czechowa. Lata te, w opinii biografy, stanowią swoistą cezurę w twórczości Bunina, która począwszy od tego momentu wchodzi w okres pełnej dojrzałości. Osiągnięcie owej dojrzałości umożliwiającą nowe doświadczenia osobiste autora *Antonówek*: rozpoczęcie znajomości z Wierą Muromcewą i podróż na Bliski Wschód. Powyższa problematyka została rozwinięta w rozdziale *Дивный знак*.

Natomiast rozdziały *В зените творчества*, *Карнавал на Парнасе* i *Смысл исканий* prezentują życie Bunina w latach dziesiątych i dwudziestych XX wieku. Michajłow zauważa ważne zmiany w tematyce utworów tego czasu. Bunin, zdaniem badacza, starał się wtedy przedstawić najważniejsze warstwy społeczeństwa przedrewolucyjnej Rosji, a po wybuchu rewolucji wyrażał skrajnie antybolszewickie poglądy. Dla udowodnienia tej tezy Michajłow charakteryzuje najważniejsze utwory omawianych lat, m.in. *Wieś (Деревня)*, *Suchodół (Суходол)* i *Pan z San Francisco (Господин из Сан-Франциско)*.

Rozdział *Исход* dotyczy życia Buninów w ojczyźnie w okresie bezpośrednio poprzedzającym rewolucję. Michajłow dokładnie relacjonuje pobyt Bunina w Petersburgu, Moskwie, Kijowie i Odessie, z jak największą dokładnością odtwarzając nastroje społeczne, panujące podówczas w każdym z tych miast. Badacz wybiega także nieco w przyszłość, posiłkując się fragmentami z utworu *Проклятые дни (Окаянные дни)*, który dopiero w 1928 r. uzyskał ostateczny kształt artystyczny.

Kolejne rozdziały książki Michajłowa poświęcone są życiu Bunina na emigracji. Autor *Snów Czanga* opuścił kraj w 1919 r., udając się przez Konstantynopol do Paryża. W książce Michajłowa tę problematykę inauguruje rozdział *На чужбине*. Przedstawiono tu sytuację rosyjskich wygnańców w różnych krajach Europy, wyjaśniono fenomen tzw. „Rosyjskiego Berlina” i „Rosyjskiego Paryża”, określono rolę ważniejszych pism emigracyjnych. Przybliżono także postaci ważniejszych przedstawicieli emigracji rosyjskiej.

Okazuje się, że Bunin pilnie śledził sytuację w Rosji i żywo reagował na wiadomości o nowych poczynaniach Białej Armii. Według Michajłowa upadek wszelkich nadziei na powrót do kraju zaowocował pesymistycznym tonem utworów Bunina. W utworach z lat dwudziestych Bunin utrwalił swoją rezygnację, zwątpienie w możliwość szczęścia na ziemi oraz natarczywe myśli o przemijaniu. Ilustracją dla tez Michajłowa jest analiza wiersza *Ptak ma swoje gniazdo, zwiierz swoją norę...*, a także opowiadań: *Obląkany artysta*, *Aleksy Aleksiejewicz*, *Temir-Aksak-Chan*, *Miasto Króla Królów*. Ważnym wyznacznikiem wyгнаńczej twórczości Bunina jest zwrot ku wspomnieniom o ojczyźnie. *Życie Arsieniewa* zostaje przez badacza-literaturoznawcę nazwane „monologiem o Rosji”. Michajłow odtwarza okoliczności przyznania Buninowi w 1933 r. literackiej Nagrody Nobla. Powyższe rozważania stanowią treść rozdziałów *Отчаяние и надежда* oraz *Монолог о России*.

«Союз их кровный, не случайный» i *Закат* to rozdziały dotyczące końcowego etapu twórczości Bunina. Wiele miejsca poświęcono tu interpretacji tematu miłości w zbiorze *Ciemne aleje* (*Темные аллеи*). Jednocześnie Michajłow relacjonuje burzliwą historię związku noblisty z Galiną Kuzniecową oraz warunki życia Buninów podczas II wojny światowej. Biograf podejmuje się także wyjaśnienia, wywołującej wiele sporów, kwestii powrotu Bunina do Sowieckiej Rosji. Analizuje w tym celu wypowiedzi i listy Bunina, a nawet sięga po nieoficjalne materiały wywiadu sowieckiego. Na tej podstawie badacz stwierdza, że choć w czasach II wojny światowej wroga postawa Bunina wobec ZSRR nieco złagodniała, to noblista nigdy nie myślał poważnie o powrocie z wygnania.

W rozdziale *Конец и начала* Michajłow podkreśla rolę, jaką Bunin odegrał w rozwoju dwudziestowiecznej literatury rosyjskiej. Literaturoznawca wskazuje szereg twórców, pozostających pod przemożnym wpływem stylu Bunina. Wśród takich swoistych uczniów w buninowskiej szkole Michajłow wymienia m.in. Borysa Pilniaka, Iwana Wolnowa, Walentyna Katajewa i Mikołaja Smirnowa. Na podstawie przeprowadzonego dowodu badacz stwierdza, że twórczość autora *Życia Arsieniewa* jest swoistym mostem, łączącym klasyczną rosyjską prozę dziewiętnastowieczną z rosyjską literaturą współczesną.

Zakończenie książki stanowi rozdział *Эпилог* – szczegółowy zapis ostatniego dnia życia wielkiego rosyjskiego emigranta. Wydarzenia z 7 listopada 1953 r. zostały odtworzone dzięki wspomnieniom A. Bachracha. W rozdziale tym Michajłow podsumowuje także stosunek Bunina do śmierci. Pisarz zawsze interesował się tą problematyką, próbując w swej twórczości artystycznej wyjaśnić cel życia i sens śmierci, a nawet ocenić możliwość nieśmiertelności. Zdaniem Michajłowa w pojmowaniu rzeczy ostatecznych Bunin był do końca wierny koncepcjom L. Tołstoja.

Przedstawiając Bunina jako człowieka, badacz zwraca uwagę na niespotykaną impulsywność, emocjonalność, inteligencję i dumę pisarza. W charakterze ilustracji określonych sądów Michajłow relacjonuje nawet drobne incydenty z życia swego bohatera. Posługuje się imponującym materiałem faktograficznym w postaci listów i wspomnień samego Bunina, jego żony Wiery, współczesnych krytyków i twórców emigracyjnych (m.in. B. Zajcewa, A. Kuprina, L. Zurowa, Teffi, D. Mierieżkowski, G. Kuzniecowej) oraz zwolenników władzy sowieckiej w osobach M. Gorkiego, A. Tołstoja czy A. Twardowskiego. Efektem tego zabiegu jest interesująca konfrontacja rzeczywistości z legendą, jaka

wytworzyła się wokół Bunina. Postać autora *Ciemnych alei* jest tu przedstawiona nie tylko w pozytywnym świetle. Uważnie śledząc relacje pozostawione przez najbliższych towarzyszy i znajomych pisarza, Michajłow konstruuje portret emocjonalny człowieka drobiazgowego, chorobliwie dumnego, perfekcjonistę, estetę, nieskończenie wiele razy poprawiającego swe utwory i nigdy do końca nie zadowolonego ze swych dzieł, bezlitosnego obserwatora, wychwytyjącego wszelkie przywary otoczenia, człowieka zaborczego, a jednocześnie pełnego kompleksów. Michajłow wytyka nieraz wielkiemu pisarzowi pazerstwo, przecenianie własnej wartości i brak delikatności w stosunku do najbliższych. Niejednokrotnie charakterystyka złożonego charakteru Bunina przesłania wyjątkowe walory jego dzieł. W zamyśle badacza utwory dopełniają prezentację Bunina-człowieka. Jest to zgodne z konwencją całej książki, której głównym tematem jest właśnie życie twórcy, odwzorowane i utrwalone w dziełach. Autor prezentowanej pozycji nie stroni także od swego rodzaju spekulacji, brzmiących dość sensacyjnie. Sugeruje np., że motywem pierwszego małżeństwa noblisty z A. Cakni była perspektywa posiadania własnego wydawnictwa, natomiast druga żona pisarza, Wiera Muromcewa, nie zaznała od niego miłości. Podobne oceny niewątpliwie podnoszą atrakcyjność pozycji Michajłowa w odbiorze szerokiego grona czytelników. Wydaje się, że dla profesjonalistów ciekawsze będą szczegóły dotyczące związków Bunina ze współczesnymi mu pisarzami oraz wnikliwa charakterystyka środowiska literackiego na poszczególnych etapach drogi twórczej pisarza. Na uwagę zasługują te fragmenty książki, w których znany badacz literatury skoncentrował się na stosunkach Bunina z A. Błokiem, A. Tołstojem, A. Kuprinem, M. Gorkim, M. Ałdanowem czy W. Nabokovem. Zwracając się ku szerokim rzeszom czytelników i odchodząc od rygorystycznego dyskursu naukowego, Michajłow potrafi zachować naukową wartość swego opisu. „*Лишь слову жизнь дана...*” zajmuje bez wątpienia ważne miejsce wśród książek poświęconych życiu rosyjskiego pisarza-emigranta i jest pozycją godną polecenia.

Monika Żydek

XIII MIĘDZYNARODOWY KONGRES SŁAWISTÓW W LUBLANIE 15-21 sierpnia 2003 roku

Kongresy sławistyczne mają stosunkowo długą historię, ich organizowanie rozpoczyna się bowiem od lat dwudziestych XX wieku. Pierwszy kongres został przeprowadzony w Pradze w 1929 r.¹, a w Krakowie w 1998 r. odbył się kongres przedostatni².

¹ Kongresy sławistyczne tradycyjnie odbywają się z reguły co pięć lat w którymś z krajów słowiańskich. Ponad dwudziestoletnia przerwa w organizacji kongresów nastąpiła jedynie w okresie II wojny światowej i pierwszego dziesięciolecia po jej zakończeniu. Miejsca obrad dotychczasowych międzynarodowych kongresów sławistycznych to: I – Praga (1929), II – Warszawa (1934), III